

CSÁKI GYÖRGY

A GLOBALIZÁCIÓ MEGTORPANÁSA

Noha tudjuk, hogy a világgazdaság története „nem egyirányú utca”, abban megtorpanások, visszaesések és dezintegrációs korszakok is találhatóak, mégis meghökkentő a dezintegráció (Brexit) és a globalizáció megtorpanása, amelynek legnyilvánvalóbb jelét a Trump-adminisztráció gazdaságpolitika törekvései nyújtják. A globalizáció a nemzetközi gazdasági kapcsolatok közelmúltjának és jelenének meghatározó folyamata, napjaink világgazdasági rendszere, azaz: a mai kapitalizmus mozgásformája, működési módja, melynek kettős alapja a drámai technológiai fejlődés és az általános gazdasági liberalizáció irányába mutató intézményi változások – ezek torpantak meg a közelmúltban. A globalizáció problémáit nem feltétlenül oldaná meg a globális kormányzás fejlődése, hiszen a demokrácia alapvetően nemzeti/állami keretek között érvényesülhet. A globalizáció kettős hatást gyakorolt a világgazdasági egyenlőtlenségekre: csökkentek a nemzetgazdaságok közötti különbségek, számos fejlődő ország kiemelkedett a szegénységből és elmaradottságból, ugyanakkor nőttek a nemzetgazdaságon belüli különbségek. A fejlett országok középosztálya is a globalizáció vesztesévé vált – ennek következményeként alakultak ki a globalizáció megtorpanását eredményező politikai változások.

Közgazdászok generációi tanulhatták meg Szentés Tamástól, hogy a *világgazdaság, s az egyes régiók és nemzetgazdaságok fejlődése nem unilineáris*: „A világgazdaság fejlődéstörténete tehát a világméretű gazdasági kapcsolatok fokozatos bővülésének és időszakos összeszűkülésének, az integrálódás és a dezintegrálódás ellentétes tendenciáinak, a részek közötti viszonyok átrendeződéseinek, tartalmi változásainak és a pozíciók újraelosztásának, a felzárkózások és lemaradások sorozatának és feltételei változásának is története.” [Szentés, 1995: 22]

Ennek ellenére sokan meghökkentőnek tartják, hogy a Brexit révén az Európai Unió második legerősebb gazdasága, Nagy-Britannia elhagyja az EU-t, ami a *dezintegráció* nyilvánvaló megjelenése. A dezintegrációs helyzetet (veszélyt?) erősíti Görögország problémáinak megoldatlansága, az olasz gazdaság súlyos szerkezeti problémái és hatalmas államadóssága. Kérdéses, hogy az egyre valószínűbben kialakuló „kétsebesség” Európai Unió önmagában is már a dezintegrációt fejezi-e ki?¹

1 Noha az EU vezető tisztviselői tagadják, hogy Juncker célja a kétsebességű EU lenne, az Európai Unió jövőjéről beterjesztett 5 lehetséges szcenáriót nehéz nem úgy értelmezni, hogy aki nem fogadja el a „több Európát”, az kimarad az együttműködés bizonyos részeiből. Már annak a felvetése, hogy „semmi csak az egységes belső piac”, vagy éppen az, hogy „akik többet akarnak, többet is tesznek” a kétsebességű Európa, s a totális dezintegráció, mert az Európai Unió jelentős visszafejlődésének, elért integrációs szintje feladásának jeleként értelmezhető. [EC, 2017]

Hasonlóképpen meglepő az elmúlt három évtized folyamatosan erősödő, elmélyülő globalizációja után a folyamat megtorpanását tapasztalni. A 2007-2009-es globális válságot követő időszakban lelassult a külföldi közvetlen befektetések áramlása, hetven éve példátlan módon lelassult a nemzetközi kereskedelem bővülése. A fejlett országok gazdasági növekedése is lelassult, a nemzetközi valutáris-pénzügyi rendszer problémái nem enyhülnek számottevően stb. „Nemcsak szavakat, tetteket is láttunk a bevándorlás, a kereskedelmi egyezmények, a külföldi és hazai multinacionális társaságok és a globalizáció egyéb megnyilvánulásai ellen. Ennél fontosabb, hogy láttunk olyan populista mozgalmakat is, amelyek a globalizáció visszaszorítását tekintik ideológiai álláspontjuk kulcselemének. Nagy kérdés a kutatók számára, hogyan kell interpretálni ezeket a változásokat: hogyan változott meg az attitűd ilyen radikálisan. Mi történik a jövőben? Miért hajlandók ez emberek felváltani a globalizáció jól ismert előnyeit a „nemzeti identitás” sajátos értelmezésével? S egyáltalán nem mellékesen: hogyan fog mindez hatni a globális üzleti környezetre?” [Cuervo-Cazurra – Mudambi – Pedersen, 2017]

A globalizáció megtorpanásának azonban számottevő politikai okai is vannak. A populista politikai-gazdasági törekvések térnyerése, a nemzeti érdekek érvényesítésére való törekvés a világgazdasági kapcsolatok elmélyülése terhére, a szabadkereskedelem, s maguk a globalizáció elleni egyre erőteljesebb kritikák és támadások is a globalizáció lassítását, esetlegesen megállítását és visszafordítását célozzák. Politológiai szempontból nézve ugyanakkor „[...] napjaink demokratikus válságát nem a populizmus vagy az elitellenesség okozza, hanem a globális geopolitikai átalakulások által okozott bizonytalanságérzet. A geopolitikai narratíva azonban nem érvényesül kellőképpen a demokráciák helyzetének elemzésében, holott, ha pusztán gazdasági vagy intézményi válaszokat keresünk napjaink kihívásainak elemzésére, akkor a következő 20 év folyamán végignézhethetjük a jelenlegi világrend teljes átalakulását, anélkül, hogy értenénk, valójában mi okozza azt.” [Lakatos, 2017: 5]

A globalizáció elleni legerősebb és legszélesebb körben ható támadás azonban, magától értetődően, Donald Trumpnak, a 2017-ben beiktatott amerikai elnöknek az „America First!” jelszóval beharangozott, nyilvánvalóan protekcionista programja. Nem lehet véletlen, hogy a 2007-2009-es válságot követően, s jelentős részben annak következményeképpen új megvilágításba, s a nemzetközi szakmai és politikai érdeklődés középpontjába kerülnek a globalizáció problémái, a globalizációból származó előnyök megoszlásának egyenlőtlenségei, a globalizáció „megreformálhatóságának” kérdései, lehetséges útjai és eszközei. Mivel a válság elhúzódott/elhúzódik, s a 2007-2009-es válság kirobbanásának és súlyosságának egyik kétségtelen oka a szinte korlátlan pénzügyi liberalizáció, az összehangolt nemzetközi (globális) szabályozás csaknem teljes hiánya, a problémákat nem nehéz a globalizáció hátulütőiként értelmezni.

A globalizáció a nemzetközi gazdasági kapcsolatok közelmúltjának és jelenének meghatározó folyamata, napjaink világgazdasági rendszere, azaz: a mai kapitalizmus mozgásformája, működési módja. A globalizáció alapvető hordozói nem a szuverén nemzetállamok, hanem a transznacionális társaságok. Az elmúlt három-négy évtized legfontosabb jellemzője a világgazdaságban az integrációs folyamatok felerősödése volt, ami meghatározó módon a vállalatok nemzetköziesedésében, a vállalati szintű integrációban nyilvánult meg. Ebből vezethető le a globalizáció azon jellemzője, amely szerint a globa-

lizáció – definíció szerint! – *magában rejti a nemzetállami, nemzeti gazdasági szuverenitás csorbulását, korlátozódását!*² A folyamatok fölötti nemzetállami, nemzetgazdasági rendelkezés lehetősége korlátozódik, hatékonysága csökken: a transznacionális társaságok beruházáspolitikája nem orientálható „egyszerűen”, például a valutaárfolyamok befolyásolásán keresztül.

A *globalizáció egyik fő hajtóereje a technológiai fejlődés*, amely lehetővé tette a távoli világtájak közötti munkamegosztás kialakítását és fenntartását, drámaian csökkentette az áruk, emberek, tőkék, technológiák és a tudás országhatárokon átívelő mozgását, röviden: *drámaian csökkentek a térbeli tranzakciós költségek*. Mindez a közlekedés/szállítás és az elektronikus kommunikáció fejlődésében testesült meg. A távközlés és az informatika „házasságából” született s valóban az egész világot behálózó gazdasági-üzletkötési lehetőségek sok tekintetben teljességgel *elmosták a különbséget a nemzeti és a nemzetközi piacok, mindenekelőtt a pénz- és tőkepiacok között*. Ezek a technológiák tették lehetővé a világkereskedelem dinamikus bővülését, *a globális értékláncok világméretű dezintegrációját, a termékek és szolgáltatások digitális transzferjét, a tőkék gyakorlatilag azonnali helyváltoztatását, a tudás és az információ globális áramlását*.

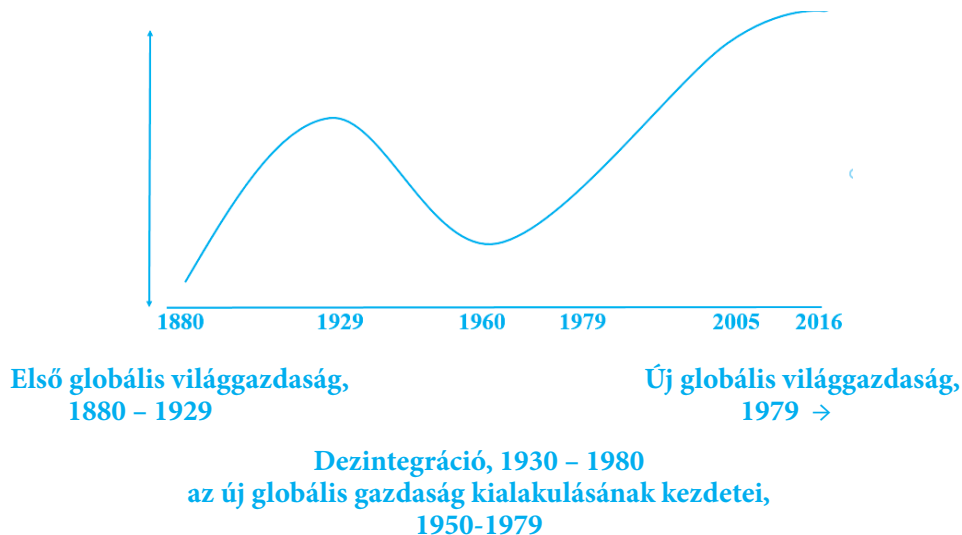
A *globalizáció másik fő hajtóereje az intézményi változásokban* ragadható meg, amelyek piacpárti reformok révén megkönnyítették a javak, tőkék, személyek és gondolatok világméretű áramlását. A legtöbb kormány visszaszorította a regulációt, liberalizálta a kereskedelmet és a befektetéseket, konvertibilis valutát tartott/tart fenn. „Ezek a folyamatok egyre több országnak a *washingtoni konszenzus* elveihez való csatlakozásában, azaz a piacvezérelte integráció és a kölcsönös függések révén megteremtette korunk globalizált világát.” [Cuervo-Cazurra – Mudambi – Pedersen, 2017]

A nemzetgazdaságok és az egyes vállalatok versenyképességét az határozza meg, hogy mennyire képesek a műszaki haladás és a világméretű szerkezeti változások ütemét „felvenni”. Egy OECD kiadvány a globalizáció lényegét a következőképpen határozza meg: *„a globalizáció fogalmát széleskörűen használják, hogy leírják a javak és szolgáltatások piacának, a pénzügyi szolgáltatásoknak, a vállalatoknak és iparágaknak, valamint a technológiák és a verseny nemzetköziesedését”*. Az OECD értékelése szerint *„három fő erő járult hozzá jelentős mértékben a globalizációs folyamathoz: i) a tőkeműveletek liberalizációja és a dereguláció – mindenekelőtt a pénzügyi szolgáltatások terén; ii) a piacok további megnyitása a kereskedelem és a beruházások előtt, ami felerősítette a nemzetközi versenyt; iii) az a vezető szerep, amelyet az információs és kommunikációs technológiák (ICTs) játszanak a gazdaságban*. Mindezen esetekben a piaci erők és a speciális állami politikák is fontos szerepet játszottak a változások meghatározásában. A globalizációt jelentős mértékben mikroökonómiai folyamatként foghatjuk fel, amelyet a vállalati stratégiák és viselkedés hajtott arra, hogy válaszoljanak ezekre a kérdésekre.” [OECD, 2005: 16]. Manapság *a világgazdaság integrálódásában* a világ sokkal több független országa

2 Ezt a kérdést, azaz a transznacionális társaságok és a nemzeti szuverenitás kapcsolatának problémáit a TNC-k első jelentős kutatója, az USA-beli *Raymond Vernon* már 1961-ben igen élesen exponálta. *Vernon* álláspontjáról, s annak fejlődéséről lásd [Csáki, 2013].

vesz részt – *gyakorlatilag az „egész világ”*; s bár sok közgazdász globalizációs hullámokról beszél, s ez fontos és konkrét gazdaságtörténeti tapasztalatokon alapul –, *valójában csak az 1980-as években gyökerező, s az 1990-es évek óta fölgyorsult és elmélyült világgazdasági folyamatot nevezhetjük valóban globalizációnak!*

I. ábra: Globális hullámok a világgazdaságban

Megjegyzés: az Y tengelyen a multinacionális társaságok és a határokon átívelő integráció terjedését ábrázoljuk.
Forrás: Cuervo-Cazzura – Mudambi – Pedersen [2017] alapján saját szerkesztés.

*

A továbbiakban két kérdésre fókuszálunk: kívánatos-e, s ha igen, lehetséges-e valamiféle *globális kormányzás*? Mi jellemzi a globalizáció viszonyai között *a világgazdaságban tapasztalható* – országok közötti és országokon belüli – *egyenlőtlenségeket*, s mennyiben tekinthetők azok a globalizáció jelenleg tapasztalt megtorpanása okaiként?

GLOBALIS KORMÁNYZÁS: LEHET-E, KELL-E?

Sokak szerint a globalizáció egyik alapproblémája a *globális szabályozás (global governance)* hiánya. Miközben a gazdaság globálissá válik, illetve máris azzá vált, a nemzetgazdaságok függetlensége és éppen ezért a kormányzati beavatkozás, befolyásolás hatékonysága megkérdőjeleződött. Egészen pontosan: *nem létezik olyan együttműködési mechanizmus, amellyel a nemzetgazdaságok a globálissá vált világgazdaság általános, regionális és ágazati egyensúlytalanságait hatékonyan tudnák kezelni, azaz megóvnák a világgazdaság egészét és valamennyi szereplőjét az egyensúly(ok) fölborulásától, az*

egyensúlytalanságok általánossá válásától, globalizálódásától, egy általános – tehát globális! – világgazdasági válság kialakulásától.

Soros György, az 1990-es évek végén hatalmas feltűnést keltő könyvében így ragadta meg ezt a problémát: „Úgy globális a gazdaságunk, hogy nem áll mögötte globális társadalom. Márpedig ez a helyzet tarthatatlan. [...] Ahhoz, hogy a világgazdaságot megbízhatóan stabilizáljuk, a politikai döntési folyamatokban bizonyos fokú globalításra van szükség. Egy szóval a *globális gazdaság mögött globális társadalomnak kell lennie – ami természetesen nem világállamot jelent.*” A kérdés kényes, hiszen alapvető nemzeti érdekeket és hagyományos nemzeti értékrendeket érint, sért: „Ésszerűtlen dolog lenne megszüntetni a különféle államok létezését, de tény, hogy a határokon átívelő köz-érdek miatt szuverenitásukat bizonyos nemzetközi törvények és intézmények szabályozása alá kell rendelni. Érdekes módon, ezt legfőképp az Egyesült Államokban ellenzik, talán éppen azért, mert egyedüli nagyhatalomként nem hajlandó alávetni magát semmiféle nemzetközi hatóságnak.” [Soros, 1999: 29]

Joseph E. Stiglitz Nobel-díjas amerikai közgazdász ezt az alábbiakban fogalmazza meg: „A globalizációt nem fordíthatjuk vissza; tovább kell folytatódnia. A kérdés az, mit tegyünk a működése érdekében. A működése érdekében pedig *globális közintézményekre* van szükség, hogy segítsenek a szabályok felállításában. Ezeknek a nemzetközi intézményeknek természetesen olyan kérdésekre kell koncentrálniuk, amelyek esetében kívánatos, sőt szükséges a *globális kollektív cselekvés*. Az elmúlt három évtized alatt egyre világosabbá vált, hogy milyen körülmények között van szükség – bármilyen szinten megvalósított – közös tettekre.” [Stiglitz, 2003: 230-231]

A sokoldalú kormányközi együttműködés meghatározó terepét a nemzetközi szervezetek biztosíthatják – biztosíthatnák –, alapvetően az *Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)* és annak szakosított szervezetei.³ A kilencvenes évek elejének optimizmusa azonban negyedszázad alatt nagyrészt elveszett: a korábbi időszak pozitív retorikáját háttérbe szorították a recessziók és (regionális és globális) válságok, elmosták a nem enyhülő gazdasági-társadalmi feszültségek, a helyi és regionális etnikai konfliktusok, a pusztító polgárháborúk.

Noha a globális kormányzás igénye évtizedek óta napirenden van a közgazdaságtudományban és a nemzetközi szervezetek dokumentumaiban is, sok jeles szakértő elveti már a kérdésfelvetést is. Dani Rodrik, a Harvard Egyetem nagytekintélyű professzora, az egyik legelismertebb globalizáció-kutató, például, ezt írja: „Szemben azzal, amit gyakran hallunk, a globalizáció nem közjószág. A globális kormányzás haszna csak korlátozott lehet és esetenként károkat okozhat. [...] Az egyes országok gazdasági szerencsésjét nagyrészt az határozza meg, hogy mi történik otthon, szemben azzal, hogy mi történik külföldön. Ha a gazdasági nyitottság kívánatos, ez azért van, mert az egyes országoknak ez az érdeke. Nyitottság és más jó gazdaságpolitikák, amelyek világszerte hozzájárulnak a gazdasági stabilitáshoz, az önérdeken alapulnak és nem a globális szellemen. Néha a hazai gazdasági előnyök más országok költségére keletkeznek. Ez a helyzet az ún. »fosszad ki a szomszédodat!« politikák esetében. [...] Az exporter haszna a világ

³ Sokan elfelejtik, hogy a *Nemzetközi Valutaalap (IMF)* és a *Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (Világbank)* voltaképpen – azaz hivatalosan – az ENSZ sokoldalú nemzetközi pénzügyi intézményei.

többi részének veszteségén alapul. De a legtöbb világkereskedelmi kérdés, amely kitölti a politikacsinálók gondolatait, nem ilyen jellegűek.” Rodrik, 2016: 1-2]. Rodrik professzor szerint az utóbbira jó példa az agrártámogatási rendszer – amelyről minden közgazdász tudja, hogy hatástalan és megdrágítja az élelmiszereket; ugyanez igaz a rossz határfokú bankszabályozásra és makrogazdasági politikákra, amelyek súlyosbítják a ciklikus mozgásokat és pénzügyi bizonytalanságokat eredményeznek; „talán a legsúlyosabb politikai cserbenhagyás napjainkban a fejlett demokráciák kormányainak képtelensége arra, hogy kezeljék a növekvő egyenlőtlenségeket. Ez is a hazai politikákban gyökeredzik – abban, hogy a pénzügyi és üzleti elit a markában tartja a politikát, valamint abban a narratívában, melyet az újraelosztási politikák korlátairól alakítottak ki.” [Rodrik, 2016: 2]. Rodrik professzor végkövetkeztetése az, hogy „a globális kormányzás alternatív programja a demokrácia hazai funkcionálásának javítására összpontosítana, anélkül, hogy eleve megítélné az abból származó politikai eredményeket. Ez a globális kormányzás demokrácia-erősítő, s nem globalizáció-erősítő modellje volna. [...] A hazai megfontolások kudarcában gyökeredző problémákat csak jobb hazai döntéshozatallal lehet javítani. A globális kormányzás csak igen korlátozott mértékben járulhat hozzá ehhez – s csakis akkor, ha a hazai döntéshozatal javítására összpontosít, kevésbé annak kikényszerítésére. Egyébként a globális kormányzás technokrata megoldásai iránti vágyat testesítene meg, ami felülírja és aláássa a közös megfontolást.” [Rodrik, 2016: 3 – kiemelések tőlem: Cs. Gy.]

Rodrik már korábban, nagy nemzetközi figyelmet keltő könyvében is leszögezte: „A gazdasági létünket meghatározó döntések a nagy multinacionális vállalatok és az arctalan nemzetközi bürokrácia kezében vannak.” Ehhez hozzáteszi, hogy „[...] a demokratikus döntéshozatal továbbra is a nemzetállamokon belül történik. A ‘globális kormányzás’ kifejezés jól hangzik, de egy jó darabig a legjobb esetben is csak álom marad. Bonyolult és sokszínű világunkban nem sok hely jut a globális kormányzásnak – és ez egyáltalán nem véletlen.” [Rodrik, 2014: 263, 264]. Rodrik szerint nem mondhatunk le a demokráciáról – bármennyire támogatjuk is a globalizációt. Az egyetlen megoldást a szabályalapú globális rend és a nemzeti szintű demokráciák kombinációja jelentheti. Globális szabályokra van szükség pénzügyi reguláció, a munkaügyi és a fogyasztóvédelmi előírások terén. A piaci alapú megoldások, együttműködési formák hatékonyságát a kölcsönösen kötelező információ-szolgáltatás alapozhatja meg. A globális kormányzás megvalósulását korlátozzák az országok közötti szociokulturális különbségek és az eltérő fejlettségi szintből adódó eltérő gazdasági-társadalmi helyzetek. Ezért a globális kormányzásnak csak egy „light” változata képzelhető el. Maga a globalizáció létjogosultsága megkérdőjelezhetetlen – függetlenül attól, hogy Rodrik szerint a globális kormányzás sem nem kívánatos, sem nem lehetséges: „A kapitalizmusnak nincsen párja, ha az emberi társadalmak gazdasági energiáinak felszabadításáról van szó. Ez az a nagyszerű erény, ami miatt minden virágzó ország kapitalista a szó széles értelmében: e társadalmak a magántulajdon köré szerveződnek, és lehetővé teszik, hogy javarészt a piac döntsön az erőforrások elosztásáról és a gazdasági jutalom mértékéről. A globalizáció a kapitalizmus világméretű kiterjesztése. A kapitalizmus valójában olyannyira összefonódott a globalizációval, hogy nem is lehet az egyik jövőjéről beszélni anélkül, hogy ne beszéljünk a másikéről.” [Rodrik, 2014: 293]

GLOBALIZÁCIÓ ÉS EGYENLŐTLENSÉGEK A VILÁGGAZDASÁGBAN

A globalizáció előrehaladása, az áruk, szolgáltatások és a tőke (különböző formáinak) szabad áramlása lehetőséget teremtett a gyors gazdasági növekedésre, számos fejlődő ország sikeres felzárkózására, a tudásalapú gazdaság kibontakoztatására olyan fejlődő országokban (például Szingapúrban és Tajvanon), amelyek egy-két emberöltővel ezelőtt még a legszegényebbek közé tartoztak. Két-három évtized múltán ugyanakkor, tehát a 21. század elején már látható az országok közötti és az egyes országokon belüli jövedelmek különbségei jelentős növekedése is. A transznacionális társaságok páratlanul dinamikus fejlődése, a feldolgozóipari termelési vertikum elemeinek egyes fejlődő országokba való telepítése, a globális értékláncok szerkezetének átrendeződése a fejlett országok feldolgozóipara nagy részének delokalizációjához vezetett – ami munkahelyek elvesztésével járt, s meggyöngítette, továbbá bizonytalanná tette a fejlett országok középosztályának foglalkoztatási és jövedelmi perspektíváit. Ez számos fejlett országban idegenellenességhez, a protekcionista tendenciák növekvő támogatásához, egyfajta általános globalizációellenességhez vezetett.

A jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségét tárgyalja nagy, kiterjedt statisztikai bázisra alapozva, igen részletesen és alaposan *Thomas Piketty*, francia közgazdász rendkívüli figyelmet keltett és sok vitát kiváltó könyve⁴ [Piketty, 2015]. A jövedelmek megoszlása a klasszikus közgazdaságtan által is vizsgált téma: *Ricardo* elsősorban a földbirtokosok kezén felhalmozódó egyre növekvő vagyonokra alapozta a (jövedelmi/vagyoni) egyenlőtlenség fokozódásának tételét. *Marx* a ricardoi elméletet továbbfejlesztve megalkotta a „végtelen felhalmozás” elméletét⁵, mely szerint vagy csökkennek a tőkejövedelmek, ami – a felhalmozás csökkenése révén – a fejlődés megtorpanásához és súlyos társadalmi konfliktusokhoz vezet, vagy minden határon túl nő a nemzeti jövedelemből a tőkére jutó hányad. A neoklasszikus növekedésemelvények talán legjelesebb képviselője, *Simon Kuznets* az 1950-es években kifejtette, hogy a kapitalizmusban a jövedelmi egyenlőtlenségek automatikusan csökkennek mindaddig, amíg egy elfogadható szinten nem állandósodnak. Ezt írták le egy angol mondással, mely szerint „a növekedés egy olyan dagály, amely minden hajót felemel.”⁶ Ehhez kapcsolódott *Robert Solow* elmélete a „ki-egyensúlyozott növekedési pályáról”, melyben a kibocsátás, a profit, a bérek, a tőke és az eszközárak azonos mértékben/ütemben növekednek.

A jövedelmek koncentrációja, legalább két emberöltőnyi csökkenés után, az 1970/1980-as évek óta folyamatosan nő – pontosabban: egy sajátos, kettős folyamat

4 A könyv franciául 2013-ban jelent meg az *Édition du Seuil* kiadó gondozásában, majd 2014-ben jelent meg az Amerikai Egyesült Államokban a *Harvard University Press* kiadásában – s vált villámgyorsan több mint 1 millió (!) példányban eladott világsikerre.

5 *Marx* „legfőbb konklúzióját a »végtelen felhalmozás« elvének nevezhetjük, ami tulajdonképpen azt az elkerülhetetlen tendenciát jelenti, hogy a tőke végtelen mértékben halmozható fel és eközben egyre kevesebb kézben koncentrálódik úgy, hogy e folyamatnak nincsenek természetes korlátai. Ebből adódik *Marx* apokaliptikus látomása...” Lásd: [Piketty, 2015: 20]

6 „*Growth is a rising tide that lifts all boats.*” – *Joseph Stiglitz* ezt azzal kommentálja, hogy a dagály csak a nagy jachtokat emelte fel, a kisebb csónakokat a sziklákhöz vágta [Stiglitz, 2016: 2].

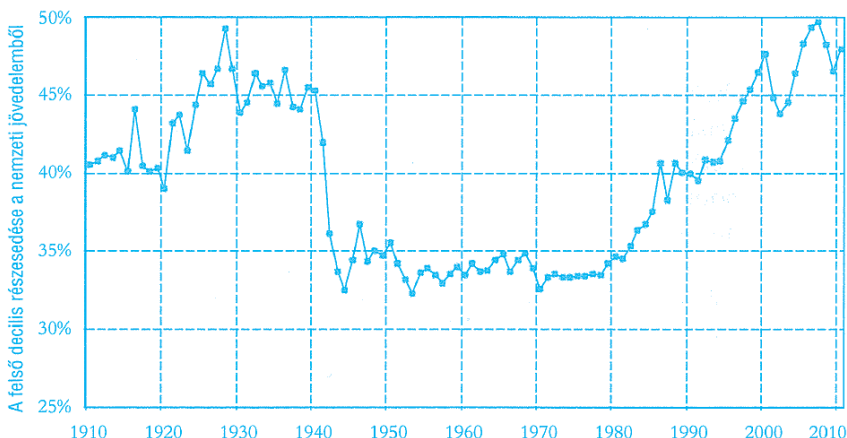
tanúi lehetünk. Az egyes nemzetgazdaságok közötti különbségek sok szempontból csökkentek: csökkent az abszolút szegénységben élők száma, ugyanakkor számos fejlődő és feltörekvő ország dinamikusan fejlődött és nemzeti jövedelmük elérte a legfejlettebb országok színvonalát – például Tajvan, Szingapúr és Dél-Korea esetében. Ezzel egyidejűleg az egyes országokon, elsősorban a legfejlettebb országokon belüli jövedelemkülönbségek drámai mértékben nőttek: az USA-ban a jövedelemkülönbségek szintje 2010-ben elérte az 1920. évit. Ennek következtében ez elmúlt években a jövedelemelosztás és -megoszlás újra a közgazdasági közgondolkodás középpontjába került – ennek különös feltűnést keltő példájává vált *Thomas Piketty* idézett könyve (lásd: 2. ábra.).

Piketty erőteljesen hangsúlyozza, hogy a jövedelemkülönbségek nem valamiféle „közgazdasági determinizmus” következtében alakulnak a különböző korokban (világgazdasági korszakokban) eltérő módon. „A vagyon eloszlásának története mindig is mélyen átitatott politikával, azaz nem korlátozható tisztán gazdasági mechanizmusok működésére. Az egyenlőtlenségek csökkenése a legtöbb fejlett országban 1900 és 1950 között például mindenekelőtt a háborúk és az általuk okozott megrázkódtatások miatt bevezetett közpolitikai intézkedések hatására következett be. Hasonlóképpen az egyenlőtlenségek 1980 utáni újbóli növekedése nagyrészt annak a több évtizedes politikai fordulatnak a következménye, amely elsősorban az adózás és a pénzügyek terén végbe ment.” [Piketty, 2015: 31-32] A vagyon elosztása/megoszlása tekintetében ugyanakkor – *Piketty* felfogásában – a gazdaságtörténetben van olyan korszak, amikor a jövedelemkülönbségek csökkenése, a *konvergencia*, s van olyan, amikor a jövedelemegyenlőtlenségek növekedése, a *divergencia* a jellemző. Ugyanakkor „nem létezik semmilyen természetes és spontán folyamat, amely megakadályozná, hogy a destabilizáció, az egyenlőtlenségeket konzerváló tényezők tartósan fennmaradjanak.” [Piketty, 2015: 32] *Thomas Piketty* a *divergencia* erőit támogató tényezőkre helyezi a hangsúlyt – mert ezek a közelmúlt és napjaink meghatározó erői, s mert ezeknek az erőknek a térnyerése sok szempontból aggasztó tendenciákhoz vezetett/vezet – főként, ha gyenge növekedési teljesítmény mellett magas a tőke hozama.

A *divergenciát* előidéző legfontosabb tényező az, hogy a tőke hozama tartósan meghaladja a gazdasági növekedés ütemét. A *divergencia* nem szükségszerűen állandó; egy lehetőség a vagyonmegoszlás alakulására: „a *divergenciát* előidéző legfontosabb erőt leíró $r > g^7$ egyenlőtlenségnek semmi köze nincs a piac bármilyen tökéletlenségéhez. Éppen ellenkezőleg: közgazdasági értelemben minél »tökéletesebb« a tőkepiac, annál nagyobb eséllyel igazolódik be ez a forgatókönyv. El lehet képzelni olyan intézményeket és közpolitikát, amelyek képesek megállítani ennek a kérielhetetlen logikának a hatásait – ilyen például a tőkére kivetett globális szintű progresszív adó. Ám az ilyen intézkedések erőteljes nemzetközi szintű koordinációt tételeznének fel.” [Piketty, 2015: 39]

7 Azaz: a tőke hozama meghaladja a növekedési ütemet.

2. ábra: Az Egyesült Államok jövedelmi egyenlőtlenségei, 1910–2010

Magyarázat: a felső jövedelmi decilis amerikai nemzeti jövedelemben elfoglalt része az 1910-20-ban tapasztalható 45-50%-ról 35% alá esett vissza az 1950-es években (ahogy ezt a csökkenést Kuznets is megfigyelte), hogy az 1970-es években jellemző, 35% alatti szintről 2000–2010 között ismét 45-50%-ra emelkedjen.

Forrás: Piketty [2015: 35].

Noha a nemzetgazdaságokon belüli egyenlőtlenségek az elmúlt 30-40 évben számottevően nőttek, mégsem valószínű, hogy ismét eléri az 1914 előtti szintet. Ennek oka a sokkal progresszívebb jövedelemadózási rendszer – ezen belül a magasabb örökösödési és vagyonadó – mellett az, hogy hosszú távon (ha csak kis mértékben is, de) csökken a tőke részaránya a nemzeti jövedelemből (és hasonlóan kis mértékben csökken a tőke hozama is), ugyanakkor napjainkban és a belátható jövőben a gazdasági növekedés üteme minden bizonnyal jelentősen meghaladja az 1870 előtti időszakét. (Függetlenül attól, hogy az 1945-1974 közötti növekedési ütemeknek még a megközelítése sem valószínűsíthető, mi több: a 21. század első felében a növekedési ütem minden bizonnyal alacsonyabb lesz az 1980-2008 közötti korszak átlagos növekedési üteménél is.)

A globalizáció kibontakozása és folyamatos fölgyorsulása az 1990-es évek eleje óta azt az általános illúziót keltette, hogy a termelési tényezők csaknem korlátlanul szabad nemzetközi áramlása lehetőséget teremt a gyengébbek felzárkózására, azaz: a konvergenciára, s ezt számos feltörekvő gazdaság látványos sikere támasztotta alá. A gyakorlatban ugyanakkor egy nagyon szűk vagyonos réteg jövedelmei (és így vagyona) nőtt különösen látványosan, a széles középosztályok ezzel nem tarthattak lépést, így a nemzetgazdaságokon belüli jövedelmi egyenlőtlenségek rendkívül nagymértékben nőttek az elmúlt évtizedekben, s a – legfeljebb egy tucat – sikeres feltörekvő gazdaság példája sem homályosíthatja el azt a tényt, hogy a fejlődő országok többségének lemaradása, leszakadása fokozódott. A 2007-2009-es, az USA-ban kitört, de hamar globálissá vált pénzügyi válság, s az azt követő súlyos, 2009. évi globális recesszió ugyanakkor rámutatott arra, hogy a liberalizáció áldásai nem érvényesülhetnek megfelelő, hatékonyan összehangolt

szabályozás nélkül.⁸ Ebből következett az állam szerepvállalásának újragondolása, az állami jövedelemszabályozás, a jövedelmek újraelosztásának finomítása. Ez utóbbi annál is inkább elkerülhetetlenné vált, mert a globális pénzügyi válság és recesszió nem csökkentette számottevően a leggazdagabbak vékony rétegének jövedelmét, ugyanakkor súlyos jövedelemvesztést okozott a (széles értelemben vett) középosztályoknak.

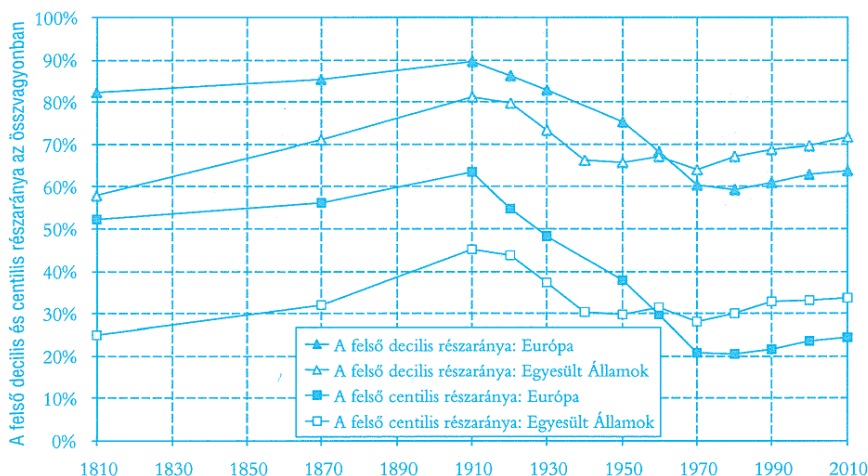
„A modern újraelosztás nem azt jelenti, hogy a gazdagok jövedelmét a szegényekhez csoportosítják át, vagy legalábbis nem ilyen explicit módon. Sokkal inkább arról van szó, hogy a közszolgáltatásokat és ma helyettesítő jövedelmeket az állam többé-kevésbé mindenki számára egyenlő módon biztosítja, elsősorban az oktatás, az egészségügy és a nyugdíjellátás területén. Az utóbbi esetben az egyenlőség elve gyakran úgy valósul meg, hogy egyfajta arányosság érvényesül a helyettesítő jövedelmek és az aktív kor egésze alatt megkeresett jövedelem között. Az oktatás és az egészségügy területén valódi egyenlőségről, mindenki számára egyformán biztosított hozzáféréstről van szó – legalábbis elvben –, függetlenül attól, hogy mekkora jövedelemmel rendelkezik az illető, vagy éppen a szülei. A modern újraelosztás a jogok logikájára és bizonyos alapvetőnek ítélt javak esetén az egyenlő hozzáférés elvére épül.” [Piketty, 2015: 501-502]

Thomas Piketty könyve óriási siker lett, egy év alatt 35 nyelven adták ki – hatalmas példányszámokban –, elsősorban nyilvánvalóan azért, mert a téma, a jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek alakulása a 2007-2009-es válság nyomán a nemzetközi szakmai és politikai érdeklődés homlokterébe került, s Piketty hatalmas statisztikai bázisra alapozott könyvében a kiterjedt empirikus bázis mellett komoly gazdaságtörténeti megközelítés is érvényesül. A könyv, természetesen, vitákat is kiváltott⁹ – ez nagyban hozzájárult a kérdéskör alaposabb vizsgálatához, az egyenlőtlenségek addig elhanyagolt témájának a közgazdaságtan és a gazdaságpolitikák érdeklődésének meghatározó fontosságú témájává válásához (lásd: 3. ábra).

8 Tekintettel arra, hogy az átfogó – tehát világméretű – szabályozás kialakítására az eltérő nemzetgazdasági és politikai érdekek és törekvések következtében nincs reális esély (s ahogy távolodunk a válságtól, úgy csökken ez az esély – függetlenül attól, hogy a válság következményei még jelen vannak a világgazdaság egészében és fő régióiban is), így a meghatározó nemzetgazdaságok szabályozási rendszerének valamilyen összehangolása tűnik járható útnak.

9 A Piketty-kritikák hasznos összefoglalását nyújtja Pogátsa Zoltán tanulmánya. Lásd: Pogátsa [2016].

3. ábra: Vagyon egyenlőtlenségek: Európa és az Egyesült Államok, 1810-2010

Magyarázat: a 20. század közepéig a vagyon egyenlőtlenség nagyobb volt Európában, mint az Egyesült Államokban.
Forrás: Piketty [2015: 371]

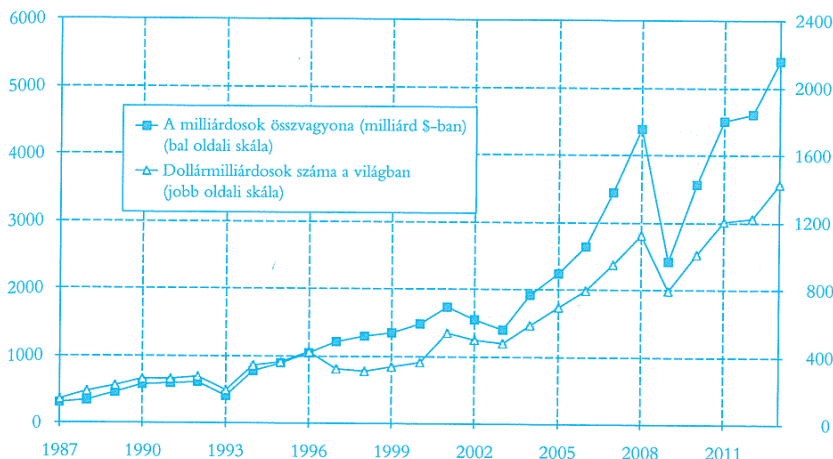
Jelentős részben *Piketty* könyve – és munkássága – nyomán, egyre nagyobb figyelem irányul a legmagasabb jövedelmű réteg – „a társadalom/világ gazdaság leggazdagabb egy százaléka” – jövedelmének nagysága, s e jövedelmek keletkezése iránt. 2017 januárjában a világsajtó felkapott hírévé vált (a *Forbes* magazin cikke nyomán), hogy a *világ nyolc leggazdagabb emberének*¹⁰ *együttes vagyona egyenlő a világnépesség felének összvagyonával!*¹¹ Az egyenlőtlenség egyre nagyobb mértékben nő: az *Oxfam*¹² adatai szerint 2010-ben a világ 62 leggazdagabb embere összesen 1100 milliárd dollárnyi vagyonnal rendelkezett, szemben a világ szegényebb felének 2600 milliárd dolláros vagyonával. 2016-ban a világ 62 leggazdagabb emberének együttes vagyona 1760 milliárd dollár volt – szemben a világ szegényebb felének 1750 milliárd dolláros összvagyonával (lásd: 4. ábra). Úgy tűnik, végleg csődöt mondott a „leszivárgási elmélet” egykor oly népszerű ideája: ahelyett, hogy a gazdagság leszivárogna a kevésbé gazdag társadalmi csoportokhoz (is), a gazdagok riasztó mértékben „szívják föl” magukhoz a keletkezett jövedelmeket! [Jacobs – Pizzigati, 2017]

10 *Bill Gates*, a Microsoft alapítója (75 md USD), *Amancio Ortega Gaona*, spanyol divatcégek tulajdonosa (67 md USD), *Warren Buffett*, a Berkshire Hathaway befektetési alap elnöke (60,8 md USD), *Carlos Slim Helú*, mexikói távközlési cégtulajdonos (50 md USD), *Jeff Bezos*, az Amazon csomagküldő cég alapítója (45,2 md USD), *Mark Zuckerberg*, a Facebook alapítója, *Laurence J. Ellison*, az Oracle távközlési vállalat alapítója és *Michael R. Bloomberg*, a nevét viselő média- és pénzügyi adatfeldolgozó és elemző cég alapítója. A világ nyolc leggazdagabb emberének összesített vagyona tehát 426,2 milliárd USA dollár.

11 *The New York Times*, 16 January, 2017. Forrás: https://www.nytimes.com/2017/01/16/world/eight-richest-wealth-oxfam.html?_r=0 Letöltve: 2017. 03. 12.

12 Nemzetközi segélyszervezet.

4. ábra: A világ milliárdosai a Forbes magazin rangsora alapján, 1987-2013

Magyarázat: 1987 és 2013 között a világ dollármilliárdosainak száma a Forbes magazin becslései szerint 140-ról 1400-ra növekedett, az összvágyonuk pedig 300 milliárdról 3400 milliárdra.

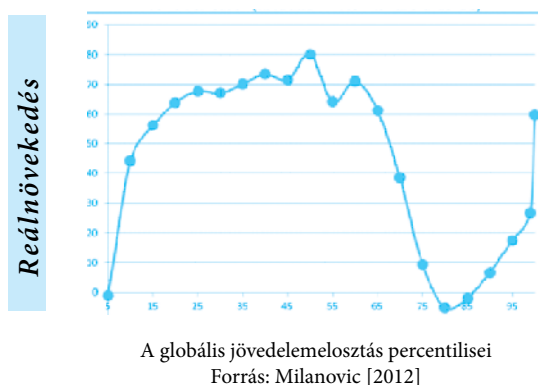
Forrás: Piketty [2015: 457]

A globalizáció áldásait élvezik a leginkább növekvő fejlődő és feltörekvő országok középosztályai, exportorientált nemzetgazdaságuk látványosan növekvő összjövedelmének részeseként, és az a több mint 1 milliárd ember, aki az elmúlt harminc évben kilábal az *abszolút szegénységből*. A leggyorsabban növekvő tucatnyi feltörekvő ország – a vásárlóerő-paritáson számolt egy főre jutó GDP alapján – kiemelkedett az ún. *közepes jövedelmű országok* csoportjából és jelentős mértékben felzárkózott a fejlett országokhoz. A fejlett országok a globalizáció egyértelmű nyertesei, hiszen dinamikusán nőhetett az exportjuk és így a GDP-jük, ugyanakkor a feltörekvő gazdaságokból nagy tömegben importáltak olcsóbb fogyasztási cikkek (és beruházási javak) nagyban hozzájárultak az infláció látványos csökkenéséhez (így a reáljövedelmek emelkedéséhez). Azonban mindkét országcsoportban erősen megnövekedtek a belső jövedelemkülönbségek (és ebből egyenesen következően a vagyoni különbségek, egyenlőtlenségek). Sokan gondolják, hogy a feltörekvő országok olcsó termékei jelentik a fejlett országok munkanélküliségének fő okát – ez azonban nincs így. Az USA-ban például a munkanélküliség két évtizede stabilan 5 százalék alatt van – ez jóval alacsonyabb, mint az 1970-1980-as évek munkanélküliségi rátája. Ezen belül csökkentek ugyanakkor a hagyományosan jól fizető feldolgozóipari állások, s nőtt a kevésbé jól fizetett állások tömege a szolgáltatásokban. Az USA-ban úgy nőtt a feldolgozóipari kibocsátás, hogy csökkent a szektorban foglalkoztatottak száma: ezt azonban nem a feltörekvő országok versenye okozta, hanem a technológiai fejlődés – egyszerűen szólva: *a robotok rohamos terjedése* a feldolgozóiparban. A jelenséget igen jól írja le az ún. „*elefánt görbe*”, melyet Branco Milanovic, szerb-ame-

rikai közgazdász, a Világbank kutatási részlegének korábbi vezető közgazdásza dolgozott ki.¹³

Az ipari forradalom kezdetétől a II. világháború végéig a gazdag és a szegény országok közötti vagyoni és jövedelemkülönbség folyamatosan nőtt. A II. világháborút követő fél évszázadban a különbség gyakorlatilag stagnált, de az 1980-as évektől kezdve napjainkig (vagyis gyakorlatilag a globalizáció kibontakozásával egyidejűleg) az országok közötti vagyoni és jövedelemegyenlőtlenségek csökkentek – miután a korábban közepes jövedelmű fejlődő országok csoportjából kiváltak a később *feltörekvőnek* nevezett nemzetgazdaságok, melyek tartósan a legfejlettebb országokénál jóval dinamikusabb növekedési teljesítményt realizáltak. Más a helyzet, ha nem az országok közötti jövedelemkülönbségeket, vagyis a nemzetgazdaságok jövedelmi középértékeit hasonlítjuk össze, hanem a világgazdaság egészét¹⁴, azaz a világnépesség percentilisek szerinti jövedelmi megoszlását. *Milanovic* 1988–2008 közötti időszakra vonatkozó vizsgálata szerint ebben az időszakban 60 százalékkal nőtt a legfelső 1 százalék jövedelme, a medián jövedelme nőtt a leginkább, 60 százalékkal, a medián körüli jövedelemmel rendelkezőké pedig mintegy 70 százalékkal. Nyilvánvalóan nyert a legalacsonyabb jövedelmű egyharmad is, hiszen az abszolút szegénység¹⁵ a világnépesség 44 százalékáról annak 23 százalékára csökkent.

5. ábra: A reáljövedelmek változása a globális jövedelemelosztás különböző percentiliseiben, 1988-2008
(2005. évi nemzetközi dollárban számolva)

13 Forrás: Milanovic [2012]. *Milanovic* később egy kitűnő könyvben foglalta össze a globális egyenlőtlenségekről folytatott kutatásainak eredményeit [Milanovic, 2016].

14 Az ilyen statisztikai – jövedelem-összehasonlító – vizsgálatok háztartás-statisztikai felméréseken alapulnak, így nem a világgazdaság egésze a minta, hanem azon országok összessége, amelyekben végeznek háztartás-statisztikai felméréseket. (A mintából gyakorlatilag a legkevésbé fejlett országok maradnak ki.) Ez indokolja *Milanovic* vizsgálatának időhorizontját is: gyakorlatilag az 1980-as évek óta készülnek ilyen felmérések a fontosabb feltörekvő országokban.

15 Abszolút szegénységnek tekintik a nemzetközi szervezetek számbavételi rendszerében azokat, akiknek a napi jövedelme nem éri el a vásárlóerő-paritáson számolt 1,25 dollárt.

A globalizáció nyertesének tekinthető a legfelső 1 százalék (60 millió ember, akik közül 30 millió egyesült államokbeli; 1-2 millió ember Nagy-Britanniából, Japánból, Németországból és Franciaországból; 0,5-0,5 millió Olaszországból, Spanyolországból, Portugáliából és Görögországból; továbbá százezrelek Brazíliából, Oroszországból és Szaúdi-Arábiából). A globalizáció nyertesei közé sorolhatók a feltörekvő gazdaságok középosztályának tagjai – közöttük mintegy 200 millió kínai, 90 millió indiai, 30-30 millió brazíliai, indonéziai és egyiptomi. A globalizáció vesztesei közé sorolható a világnépesség legalacsonyabb jövedelmű 5 százaléka (elsősorban szubszaharai Afrika országaiból), a közép- és kelet-európai átalakuló gazdaságok és Latin-Amerika népessége, valamint a fejlett országok stagnáló jövedelmű, az alsó középosztályhoz tartozó tagjai. Ez a két évtized alatt lezajlott folyamat minden bizonnyal az ipari forradalom óta lejátszódott legnagyobb jövedelem-átrendeződés. Ezt a folyamatot ábrázolja grafikusan Milanovic, s ez az úgynevezett „elefánt-görbe” (lásd: 5. ábra).

„Miközben nem fogadhatjuk el azt a rasszizmust és nőgyűlöletet, amely Donald Trump választási győzelmét táplálta, el kell ismernünk, hogy az őt erősen támogató fehér munkásszavazók sérelmei valóságosak. Ők voltak az elmúlt négy évtized gazdasági vesztesei. Béreik stagnáltak és gyermekeik munkaerőpiaci kilátásai sivárok maradtak. Helyzetük olyan politikák eredménye, amely a jövedelmek felfelé történő újraelosztását célozták. A globalizáció ezeknek a politikáknak a leginkább látható eleme. A globalizációval kapcsolatos számos mítosz közül a legrosszabb az, amely szerint elkerülhetetlen volt az USA-ban nagyszámú feldolgozóipari munkahely elvesztése.” [Baker, 2017: 1 – kiemelések tőlem: Cs. Gy.] Baker szerint az USA-nak a fejlődő országokkal szembeni hatalmas kereskedelmi deficitje – ami a feldolgozóipari álláshelyek tömeges megszűnésének alapvető oka – hibás gazdaságpolitika eredménye, amely elsősorban az 1997-es délkelet-ázsiai pénzügyi válságra adott hibás válasz következtében alakult ki [Baker, 2017: 2-3]. Ez (az USA által kimunkált és az IMF által megvalósított gazdaságpolitikai irányváltás) tett számos fejlődő országot a fejlett világ, így az USA hitelezőjévé.¹⁶ Baker felfogásában az elhibázott szabadkereskedelmi megállapodások nyitották meg az USA feldolgozóipari piacait az alacsonyabb bérű fejlődő országok exportja előtt. „Volt és van is más választás. Ahogy megtakarítunk a Kínában gyártott cipők és ingek vásárlásával, ugyanúgy csökkenthetnénk az egészségügyi és jogi szolgáltatások számláit is, ha megengednénk, hogy alacsonyabb bérű, fejlődő országokbeli orvosok és jogászok dolgozhassanak az USA-ban.” [Baker, 2017: 3] Hasonló véleménnyel van Baker a szabadalmakról és a szerzői jogokról, amelyek nagyban megdrágítják például a vényköteles gyógyszereket.¹⁷

16 Balogh Tamás (Lord Thomas Balogh) az 1960-as években „perverz tőkeáramlás” terminusával írta le azt a folyamatot, melyben a kevésbé fejlett országból áramlik forrás a fejlettebbe.

17 Az USA-ban a vényköteles gyógyszerek piacán az éves forgalom 430 milliárd dollár – Baker szerint ennek 80 (!) százaléka lenne megtakarítható szabadalmak és ahhoz kapcsolódó egyéb jogvédelem nélkül [Baker, 2017: 5]. Kérdés persze, hogy mi ösztönözné a gyógyszergyártókat kutatás-fejlesztésre, ha kutatási eredményeik hasznát nem realizálhatnák. Emellett azonban az is kérdés, hogy helyes volt-e a szabadalmi és szerzői jogvédelem idejének kiterjesztése, amit az USA kezdeményezett a GATT Uruguay-fordulóján?

Daron Acemoglu válaszolt Baker felvetésére [Acemoglu, 2017], leszögezve, hogy a változások döntő oka a *technológia változása*. „Az új technológiák és a globalizáció – a kereskedelem és a termelési helyezés hulláma – két közös jellemzővel rendelkezik: mindkettő jelentős GDP-növekedést generált bizonyos termelési feladatok olcsóbbá tételével és mindkettőnek egyaránt vannak nyertesei és vesztesei. Csökkennek a költségek, amikor az amerikai munkásokat gépekkel vagy külföldi munkásokkal helyettesítik. Következésképpen a fogyasztók több jószágot vásárolhatnak vagy megtakaríthatnak. Egyes amerikai munkások, elsősorban a feldolgozóiparban foglalkoztatottak, elveszíthetik állásukat vagy csökkennek a béreik. Így a globalizáció és a technológiai változás együtt járul hozzá az USA-beli jövedelemkülönbségek növekedéséhez és elősegítette az amerikai feldolgozóipari munkások helyzetének romlását.” [Acemoglu, 2017: 1] A globalizáció korlátozására irányuló törekvés Acemoglu szerint könnyen vezethet a technológiai fejlődés leblokkolására irányuló akarathoz – ami a szegénységhez vezető legrövidebb út volt mindig is a történelemben. A kereskedelmi mérlegegyenleg középpontba állítása helyett Acemoglu három egyéb prioritást ajánl: *a szociális háló erősítése és a jövedelmek fiskális újraelosztása* jelentősen korlátozhatja az automatizáció okozta jövedelemkülönbségeket; *a munkaerő készségeinek és képességeinek fejlesztésébe kell beruházni* annak érdekében, hogy az emberek kihasználhassák az új lehetőségeket és megvédjék magukat a változások negatív hatásaitól. Ehhez az szükséges, hogy az USA oktatási rendszerét – a mai, XX. század közepi követelményekhez igazított oktatási rendszerrel szemben – a XXI. századi követelményekhez kell igazítani; változtatni kell az intézményeken, a politikákon és a kormánytisztviselők, kutatók, üzletemberek választásain egyaránt. „A technológiai fejlődés elosztási hatásai nem voltak eleve eldöntöttek. Lehetséges volt és marad az új technológiák olyan támogatása, amely foglalkoztatási lehetőségeket teremt és növeli a munka termelékenységét – ahelyett, hogy egyszerűen helyettesítené azt.” [Acemoglu, 2017: 4]

A kormányokat túlzott elégedettséggel töltötték el a piacok egyre növekvő integrálódásából eredő makroszintű hatékonysági előnyök és látványosan növekvő jövedelmek, s nem törődtek az átlagos munkavállalók helyzetével, csökkenő jövedelmével. A jövedelemkülönbségek okainak felismerését több tényező akadályozta: a tőkének a munkaerőéhez viszonyított sokkal nagyobb mobilitása, a képzettségi igények változásának felgyorsulása, a „győztes mindent visz” elvének érvényesülése számos területen, más területeken ugyanakkor járadékok növekedése (ami a „járadékvadászat” fokozódásához vezetett), valamint a határokon átívelő verseny erősödésével szemben erőtlen szakszervezetek – s mindezeket erősítette a 2007-2009-es válság utáni általánosan gyenge gazdasági teljesítmény. Valószínűleg ennél is nagyobb hatást gyakorolt a kormányok tétlenségére a válság előtti – 1990-től 2008-ig terjedő – időszak különösen dinamikus gazdasági növekedése (elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, de – Japán kivételével – a fejlett országokban általában). A valós problémák fel nem ismerése nem megfelelő vagy/és nem hatékony munkaerő-piaci politikákhoz, gyenge és nemzetközileg összehangolatlan pénzügyi szabályozáshoz, számos országban korrupcióhoz, más országokban a gazdaságra gyakorolt politikai nyomáshoz, az elégedetlen társadalmi csoportok hangjának meg nem hallásához vezetett.

A közgazdászok tisztánlátását – Joseph Stiglitz szerint – a „leszivárgási elmélet” homályosította el, illetve annak elméleti megalapozása, a határtermelékenység elmélete.

Hiszen, ha mindenki a munkája határtermelékenységével azonos nagyságú jövedelemhez jut, akkor az egyenlőtlenség érdemben nem értelmezhető: akinek több a jövedelme, az annnyival többel járult hozzá a társadalom javaihoz. A Nobel-díjas közgazdász szerint a növekvő jövedelmi egyenlőtlenségek fő oka a vezetők javadalmazásának irrealitásában rejlik: nem lehet a technológia fejlődésében magyarázatot találni arra a tényre, hogy amíg 1965-ben a vállalati vezérigazgatóknak a szakmunkásokhoz viszonyított jövedelme 20 az 1-hez volt, addig ez az arány 2012-re 354 az 1-hezre nőtt [Stiglitz, 2016: 5]. A fejlett országokon belüli jövedelmi különbségeket valóban növelte a globalizáció – alapvetően intézményi és politikai okok miatt. A tőke rendkívül mobil, a vámok nagyon alacsonyak – ha a munkások nem fogadják el az alacsonyabb (lassabban növekvő vagy éppen stagnáló) béreket, akkor kitelepítik a termelést egy alacsonyabb bérszínvonalú országba, ahonnan csaknem vámmentesen importálják „vissza”. Az egyenlőtlenségek csökkentése érdekében Stiglitz négy intézkedéscsomagot javasol: *korlátozni kell a vállalatvezetők jövedelmét; a stabilitás fenntartására és a teljes foglalkoztatás biztosítására irányuló gazdaságpolitikára van szükség; a közoktatásba áramló állami beruházások jelentik az egyenlőtlenségek csökkentésének legalapvetőbb eszközét; a szükséges állami beruházásokat a tőkejövedelmek teljeskörű és tisztességes adóztatásából lehet finanszírozni* [Stiglitz, 2016: 11-13].

A globalizáció sajátos visszaélésekre ad módot a könnyebbé vált adóelkerülés, a transzferárak gyakorlata – s mindezek korlátozzák a nemzetgazdaságok szabályozási és elosztási szuverenitását. „A kormányok pedig nem ismerték fel megfelelően a globalizáció veszteseit, akik szenvednek, közvetlenül, a munkahelyek elvesztésétől, s közvetve, a pénzügyi elosztás hibáitól, amelyek kirabolják a nemzeti kasszákat.” [Leipzig, 2016: 2] Nyilvánvaló, az egyenlőtlenség növekedése társadalmilag és politikailag nem elviselhető és a társadalmi/gazdasági kirekesztés olyan politikai erőket teremt, amelyek hátráltatják a „jövedelmi torta” növelését és a fejlődő technológiai potenciál hatékony kihasználását. „Noha a jövedelemnövekedés nem az egyetlen cél, de a stagnáló vagy csökkenő jövedelmek csökkentik a kormányok képességét a hatékony újraelosztásra. (...) Mindemellett, a kormányoknak törődniük kell a visszaélésekkel, kordában tartva azokat, akik túl sokat sajátítottak el a közösből és túl kevéssel járultak hozzá.” [Leipzig, 2016: 3]

Némileg meglepő módon, a 2017-es davosi *Világ gazdasági Fórum* a fentiekhez nagyon hasonló következtetésekre jutott. A világ legnagyobb vállalatainak vezetői persze feltették a kérdést: az önkéntes vagy az adórendszeren keresztül megvalósuló újraelosztás a jó modell, vagy inkább meg kell növelni a „tortát”, s nem a jelenleginél nagyobb szeletet adni egyeseknek? [Vanham, 2017: 1] A Konferencián *Christine Lagarde*, az IMF vezérigazgatója kijelentette: „Itt a megfelelő időpont, hogy olyan politikát alakítsunk ki, amellyel segíthetünk. Amikor valódi válság van, milyen intézkedéseket teszünk az egyenlőtlenségek csökkentésére? Ez valószínűleg több újraelosztást jelent.” [Vanham, 2017: 2] Ugyanerre a következtetésre jutott *Richard Baldwin* is: „Fizetnünk kell azért a társadalmi kohézióért, amely haladásban tartja társadalmainkat, és el kell fogadni, hogy ez az emberek magasabb adóterheit jelenti.” [Uo.: 3] *Joe Biden*, az USA leköszönő alelnöke – utolsó hivatalos beszédében Davosban – így fogalmazott: „Olyan világ a célunk, ahol mindenki életszínvonala együtt nő. [...] Progresszív és kiegyenlített adórendszert kell bevezetni, ahol mindenki tisztességesen megfizeti a részét.” [Uo.: 3] A *Világ gazdasá-*

sági Fórum által elfogadott ajánlás szerint „el kell mozdulni az egyszerű jövedelemteremtéstől egyéb célok megvalósítása felé is, hogy inkluzívabb növekedést teremtsünk.” [Uo.: 5]

*

2016 politikai történései alapján biztosak lehetünk abban, hogy a globalizáció kibontakozása átmenetileg lelassul, esetleg megtorpan az intézményi feltételek változásai következtében. A technológiai fejlődésnek azonban nem lehet gátat szabni, s a fejlődő technológia szükségszerűen elterjed a világ(gazdaság) egészében, ami kikényszeríti a tőke, a technológia és a tudás globális áramlását. S noha egyes nemzetgazdaságok (akár az Amerikai Egyesült Államok is) megkísérelhetnek egy protekcionista gazdaságpolitikát, azt csak a belső fogyasztás kárára valósíthatják meg (az emelkedő árak következtében), ami a reáljövedelmek csökkenését eredményezi, így a foglalkoztatást sem bővíti. A globalizáció egy objektív, drámai technológiai fejlődésen alapuló világgazdasági folyamat, melynek átmeneti megtorpanása elképzelhető, de visszafordítása (netán felszámolása) lehetetlen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Acemoglu, D. (2017): *Response to Dean Baker*. <http://bostonreview.net/forum/globalization-blame/daron-acemoglu-daron-acemoglu-responds-dean-baker> Letöltve: 2017. 04. 18.
- Baker, D. (2017): *Is Globalization to Blame?* <http://bostonreview.net/forum/dean-baker-globalization-blame> Letöltve: 2017. 04. 18.
- Cuervo-Cazurra, A. – Mudambi, R. – Pedersen, T. (2017): „Globalization: Rising Skepticism.” *Global Strategy*. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/gsj.1156/full> Letöltve: 2017. 04. 18.
- Csáki Gy. (2013): „Globalizáció és gazdasági szuverenitás.” *Magyar Tudomány*, 174(4): 392-400.
- European Commission (2017): *Commission presents White Paper on the future of Europe: Avenues for unity for the EU at 27*. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-385_en.htm Letöltve: 2017. 04.15.
- IMF (1997): *World Economic Outlook, Globalization: Opportunities and Challenges*. <http://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2016/12/30/World-Economic-Outlook-May-1997-Globalization-Opportunities-and-Challenges-2168>. Letöltve: 2017. 04.15.
- Jacobs, D. – Pizzigati, S. (2017): *Extreme Inequality is not Driven by Merit, but Rent-Seeking and Luck*. <http://economics.com/extreme-inequality-not-driven-merit-wealth/> Letöltve: 2017. 04. 15.
- Lakatos J. (2017): „Egy plurális világrend felé?” *Élet és Irodalom*. 61(8): 5.
- Leipziger, D. (2016): *Make globalisation more inclusive or suffer the consequences*. <http://voxeu.org/article/make-globalisation-more-inclusive-or-suffer-consequences>. Letöltve: 2017. 04. 15.

- Milanovic, B. (2012): *Global Income Inequality by the Numbers: in History and Now, an Overview*. World Bank, Policy Research Working Paper 6259. <http://elibrary.worldbank.org/doi/pdf/10.1596/1813-9450-6259>. Letöltve: 2017. 04.15.
- Milanovic, B. (2016): *Global inequality: A New Approach for the Age of Globalization*. Harvard University Press, Massachusetts.
- OECD (2005): *Handbook on Economic Globalisation Indicators. Measuring Globalisation*. <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/oecdhandbookoneconomicglobalisationindicators.htm> Letöltve: 2017. 04. 15.
- Philippon, T. – Reshef, A. (2012): „Wages and Human Capital in the U.S. Finance Industry, 1909-2006.” *Quarterly Journal Of Economics* 127(4):1551-1609
- Piketty, T. (2015): *A tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Pogátsa Z. (2016): *A Piketty-jelenség – II. A kritikák*. <http://ujgyenloseg.hu/a-piketty-jelenség-2-thomas-piketty-a-toke-a-21-szazadban-c-konyvenek-nemzetkozi-fogadtatasa/>. Letöltve: 2017. 04. 15.
- Rodrik, D. (2014): *A globalizáció paradoxona*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Rodrik, D. (2016): *The False Economic Promise of Global Governance*. <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-governance-false-economic-promise-by-dani-rodrik-2016-08> Letöltve: 2017. 04. 15.
- Soros Gy. (1999): *A globális kapitalizmus válsága. Veszélyben a nyílt társadalom*. Scolar Kiadó, Budapest,
- Stiglitz, J. E. (2003): *A globalizáció és visszásságai*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Stiglitz, J. E. (2016): *Standard Economics Is Wrong. Inequality and Unearned Income Kills the Economy. The rules of the game can be changed to reverse inequality*. <http://economics.com/joseph-stiglitz-inequality-unearned-income/> Letöltve: 2017. 04. 15.
- Szentes T. (1995): *Világ gazdaságtan. Elméleti és módszertani alapok*. Aula Kiadó, Budapest.
- Vanham, P. (2017): *Davos leaders agree: share more wealth, or face the consequences*. <https://www.weforum.org/agenda/2017/01/davos-leaders-agree-we-should-share-more-of-the-worlds-wealth-or-face-the-populist-consequences/> Letöltve: 2017. 04. 15.